

THE DUAL ROLE OF NATURE IN THE MYTH OF ZAL AND THE EPIC OF HIAWATHA BY WADSWORTH LONGFELLOW

ZAHRA LASHGARI¹

1 PhD of Persian Language and Literature, Payam Noor University, Tehran Branch, Iran. zahralashgari18@gmail.com

Article Info	ABSTRACT
<p>Article type: Research Article</p> <p>Article history: Received 12 Dec 2025</p> <p>Revision 15 Sept 2026</p> <p>Accepted 25 Feb 2026</p> <p>Published online 5 May 2026</p> <p>https://heroic.lu.ac.ir/article_734782.html</p> <p>Keywords: Epic, Zal, Hiawatha, Nature, Longfellow, Shahnameh.</p>	<p>Nature, since the dawn of human culture, is not only the cradle of myth and the inspiration for the creation of epic heroes, but also a force that, in a dual manner, both shapes their identity, virtues, and destiny, and acts as a challenging and threatening test. The present study, relying on this multifaceted connection, examines the relationship between the hero and nature in two works, Ferdowsi's "Shahnameh" (Zal) and Henry Longfellow's "The Song of Hiawatha," using an analytical-comparative approach. This research aims to analyze the heroes' connection with natural elements and the reflection of nature's simultaneously supportive and perilous forces, and then, based on cultural and mythological comparison, to explore the commonalities and differences in this relationship. The findings indicate that although in both myths, nature is a source of life, transcendence, and wisdom, in Longfellow's narrative, Hiawatha's final journey is a conscious return to the embrace of nature and an acceptance of the cycle of life, while in Ferdowsi's narrative, Zal's immortality is depicted by remaining within the myth and an unbreakable bond with nature. The results suggest that in both the myths of Zal and Hiawatha, nature is a dual force that can be both a threat and a cause of destruction, and a ground for the hero's spiritual growth and transcendence. This duality reflects each society's cultural perspective on the natural world, and in both narratives, a deep and respectful connection with nature is considered a prerequisite for achieving perfection and immortality.</p>

Cite this article: Lashgari, Z. , (2026). The Dual Role of Nature in the Myth of Zal and the Epic of Hiawatha by Wadsworth Longfellow, *Journal of Heroic Literature*, 3(5), pp: 198-221.

© 2026

"Authors retain the copyright and full publishing rights"

doi: 10.22034/heroic.2026.3.5.10

Publisher: Lorestan University

Introduction

Across the vast landscape of myths and epics, heroes are not only embodiments of human strength and virtue, but also reflections of the cultural worldviews through which societies understand the cosmos and the place of human beings within it. Among the many forces shaping these narratives, nature has always played a central role—sometimes as a setting for events, sometimes as an inspiring power, and at other times as an inevitable destiny (Campbell, 2004: 3). This study, focusing on two prominent heroes from distinct cultural traditions Zal in Ferdowsi's *Shahnameh* and Hiawatha in Henry Wadsworth Longfellow's *The Song of Hiawatha*—examines the dual and paradoxical role of nature as both a supportive, inspiring force and a threatening, testing one in the course of their lives and spiritual growth. Zal, one of the key figures in the *Shahnameh*, is deeply connected to nature from the very moment of his birth. His abandonment in the mountains and his upbringing by the Simurgh—a mythical creature associated with the natural world—not only determine the course of his destiny but also transform him into a symbol of the bond between humanity and nature. The white color of his hair initially causes his father, Sam, to reject him, yet the Simurgh, with her maternal compassion, shelters Zal and acquaints him with the wisdom and power inherent in nature. This unique relationship distinguishes Zal from other heroes of the epic, granting him qualities that transcend the ordinary. He is not merely a warrior or champion; he possesses a profound awareness and understanding of the world around him—an insight cultivated through his intimate bond with nature. Indeed, nature becomes an integral part of Zal's being, shaping him into a model of wisdom and discernment. On the other side, Hiawatha the Native American hero also maintains a deep connection to nature from birth. As the child of the West Wind and a woman of the Ojibwe tribe, he is known from the outset as Hiawatha, meaning “the messenger.” Hiawatha embodies peace, unity, and instruction. Drawing on the wisdom and power of nature, he unites various tribes and teaches them agriculture, hunting, fishing, and craftsmanship. Like Zal, Hiawatha enjoys a special bond with the natural world: he understands the language of animals, speaks with plants, and uses the forces of nature to aid his people. Hiawatha's life is shaped wholly through his relationship with nature. After fulfilling his duties and teaching his people, he moves toward the sunset—a symbol of rebirth—and eventually fades into the natural world. Although Zal and Hiawatha arise from different cultural backgrounds, they share numerous points of similarity in their profound connection to nature and its multifaceted role in their lives and missions. Both are nurtured by nature, draw strength and wisdom from it, and experience a form of transcendence as they take their place within the dynamic cycle of life. Nevertheless, the cultural attitudes toward nature in the two epics differ significantly. In the *Shahnameh*, nature manifests as a powerful, mysterious, and at times harsh force—one that may offer support but also subjects the hero to formidable trials. In *The Song of Hiawatha*, however, nature appears less as a source of danger and turbulence and more as a fountain of peace, harmony, and instruction, where the human–nature relationship is grounded in balance and respect.

Method

This study adopts a comparative–analytical approach to examine the dual role of nature in the myths of Zal and Hiawatha. The methodology consists of three main stages. First, a content analysis of the primary texts is conducted in order to identify and extract prominent natural elements and symbols. Second, a comparative analysis of these elements in the two works is carried out to reveal cultural similarities and differences in attitudes toward nature. Finally, the collected data are interpreted through the lens of mythological and symbolic theories in order to achieve a deeper understanding of the underlying meanings of these myths and their influence on culture and human thought. The data are gathered from primary texts as well as reliable library and online sources and are presented through a descriptive–analytical method.

Results

This research examines the concepts of life and death within cultural and mythological contexts by comparing two heroes: Zal from Iranian mythology and Hiawatha from Native American mythology. Since the beginning of civilization, humans have observed natural cycles such as the death of a seed and the growth of a plant or the rising and setting of the sun and understood that death is not an end but a stage within the continuity of life, a realization that shaped religion, philosophy, art, and myth. Scholars like Frazer and Campbell identify the cycle of death and rebirth as the core of rituals and the hero's journey. In Iranian mythology, the world is the battlefield of good and evil, and the hero often seeks to master nature, while in Native American mythology, nature is a living, conscious being with which humans live in harmony. Both heroes face

early rejection Zal because of his white hair and Hiawatha because he loses his mother and is abandoned by his father but each is raised by a nature associated figure (the Simurgh and Nokomis). Nature provides knowledge, healing, insight, and spiritual power in both narratives, and healing emerges from a combination of herbal medicine, spiritual ritual, and emotional support. Marriage also acts as a force for peace: Zal and Rudabeh reconcile Iran and Kabul, while Hiawatha and Minnehaha unite two rival tribes. The main difference lies in the hero's relationship with nature: Zal represents humanity's effort to command nature, while Hiawatha embodies coexistence with it, and both stories reveal how life, death, conflict, and peace are deeply intertwined with humanity's connection to the natural world.

Conclusion

A comparative examination of the myths of Zal and Hiawatha shows that nature plays a dual role in both narratives: it is both threatening and nurturing, both destructive and redemptive. In Zal's story, nature first appears in the form of a cold and merciless mountain landscape that leaves the abandoned infant on the brink of death; yet the same nature, through the presence of the Simurgh, becomes a place of safety. The Simurgh, a symbol of wisdom and enlightenment, rescues Zal from death and guides him toward spiritual growth. Thus, for Zal, nature is at once a source of danger and a path to salvation and perfection. In the Hiawatha narrative as well, nature is a source of strength, knowledge, coexistence, and unity; the hero learns the language of birds and the secrets of the natural world, using them to establish peace among the tribes. However, the deaths of his companions them and the death of Minnehaha reveal the harsh and destructive face of nature. In the end, Hiawatha's serene return to the embrace of nature symbolizes his reentry into the eternal cycle of life. Overall, in the Shahnameh, nature appears as a mysterious and at times threatening force with which humans must engage in both fear and hope. In contrast, in the myth of Hiawatha, nature possesses a gentler, more instructive, and peace giving character. Yet in both cultural traditions, the hero's journey toward spiritual maturity is only possible through a deep, respectful, and continuous engagement with the natural world.

نقش دوگانه طبیعت در اسطوره زال و حماسه هایاواثا از وادزورث لانگفلو

زهرا لشگری^{1b}

دکترای زبان و ادبیات فارسی دانشگاه پیام نور، واحد تهران، ایران. zahralashgari18@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: پژوهشی	طبیعت، از سپیده دم فرهنگ انسانی، نه فقط بستر زایش اسطوره و الهام بخش آفرینش قهرمانان حماسی، بلکه نیرویی است که به گونه ای دوگانه، هم سازنده هویت، فضیلت ها و سرنوشت آنان است و هم آزمون گری چالش برانگیز و تهدیدکننده. پژوهش حاضر با تکیه بر این پیوند چندوجهی، رابطه قهرمان و طبیعت را در شاهنامه فردوسی (زال) و آوازهای هایاواثا اثر هنری لانگفلو، با رویکرد تحلیلی-تطبیقی بررسی می کند. این پژوهش بر آن است تا ابتدا پیوند قهرمانان با عناصر طبیعی و بازتاب نیروهای هم حامی و هم مخاطره آمیز طبیعت را تحلیل و سپس براساس مقایسه فرهنگی و اسطوره ای، وجوه اشتراک و تمایز این ارتباط را واکاوی نماید. یافته ها نشان می دهد که هرچند در هر دو اسطوره، طبیعت منبع حیات، تعالی و حکمت است اما در روایت لانگفلو، سفر پایانی هایاواثا بازگشتی آگاهانه به آغوش طبیعت و پذیرش چرخه حیات و در روایت فردوسی، جاودانگی زال با ماندن در متن اسطوره و پیوند ناگسستنی با طبیعت ترسیم می شود. نتایج حاکی از آن است که در هر دو اسطوره زال و هایاواثا، طبیعت نیرویی دوگانه است که هم می تواند عامل تهدید و فنا باشد و هم زمینه ساز رشد و تعالی معنوی قهرمان. این دوگانگی بازتاب نگرش فرهنگی هر جامعه به جهان طبیعی است و در هر دو روایت، پیوند عمیق و احترام آمیز با طبیعت، شرط دستیابی به کمال و جاودانگی به شمار می آید.
تاریخچه مقاله: دریافت: ۱۴۰۴/۰۵/۱۶ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۶/۲۴ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۲/۰۶ انتشان: ۱۴۰۵/۰۲/۱۵	
 https://heroic.lu.ac.ir/article_734782.html	
کلیدواژه ها: حماسه، زال، هایاواثا، طبیعت، لانگفلو، شاهنامه.	

استناد: لشگری، زهرا. (۱۴۰۵)، نقش دوگانه طبیعت در اسطوره زال و حماسه هایاواثا از وادزورث لانگفلو، دوفصلنامه ادبیات پهلوانی، ۳ (۵)، ۱۹۸-۲۲۱.

۱. مقدمه

در گستره پهناور اسطوره‌ها و حماسه‌ها، قهرمانان نه تنها نماد قدرت و فضیلت انسانی هستند، بلکه بازتاب‌دهنده نگرش‌های فرهنگی به جهان پیرامون و جایگاه انسان در آن نیز به شمار می‌روند. در این میان، «طبیعت همواره نقشی محوری ایفا کرده است؛ گاه به عنوان بستری برای رویدادها، گاه به عنوان نیروی الهام‌بخش و گاه نیز به عنوان سرنوشتی گریزناپذیر» (Campbell, 2004: 3). این پژوهش با تمرکز بر دو قهرمان برجسته از دو فرهنگ متفاوت، زال در شاهنامه فردوسی و هایاواثا در حماسه آوازهای هایاواثا اثر هنری وادزورث لانگ‌فلو، به بررسی نقش دو گانه و متناقض طبیعت، هم به عنوان نیروی پشتیبان و الهام‌بخش و هم به عنوان عاملی تهدید کننده و آزمون‌گر، در مسیر زندگی و تعالی آنان می‌پردازد. زال، یکی از چهره‌های کلیدی شاهنامه، از همان بدو تولد با طبیعت پیوندی عمیق دارد. رها شدن او در کوهستان و پرورش یافتن در دامان سیمرغ، موجودی اسطوره‌ای و مرتبط با طبیعت، نه تنها سرنوشت او را رقم می‌زند، بلکه او را به نمادی از پیوند انسان و طبیعت تبدیل می‌کند. رنگ سپید موی زال، در ابتدا باعث طرد او از سوی پدرش سام می‌شود اما سیمرغ، با مهر مادری خود، زال را در آغوش می‌گیرد و او را با حکمت و قدرت طبیعت آشنا می‌سازد. این ارتباط ویژه با سیمرغ، زال را از سایر قهرمانان شاهنامه متمایز می‌کند و به او ویژگی‌هایی فرابشری می‌بخشد. او نه تنها یک جنگجو و پهلوان است، بلکه دارای نوعی آگاهی و درک عمیق از جهان پیرامون است که از طریق ارتباط با طبیعت به دست آورده است. در واقع، می‌توان گفت که طبیعت در وجود زال نهادینه شده است و او را به نمونه‌ای از انسانی خردمند تبدیل می‌کند.

در سوی دیگر، هایاواثا، قهرمان بومی آمریکایی، نیز از بدو تولد با طبیعت پیوند دارد. او فرزند باد غربی و زنی از قبیله او جیبوه^۱ است و از همان ابتدا با نام هایاواثا، به معنای فرستاده شناخته می‌شود. هایاواثا نمادی از صلح، وحدت و آموزش است. او با استفاده از حکمت و قدرت طبیعت، قبایل مختلف را متحد می‌کند و به آن‌ها کشاورزی، شکار، ماهی‌گیری و هنرهای دستی را می‌آموزد. هایاواثا نیز مانند زال، دارای ارتباطی ویژه با جهان طبیعی است. او زبان حیوانات را می‌فهمد، با گیاهان سخن می‌گوید و از قدرت‌های طبیعت برای کمک به مردمش استفاده می‌کند. زندگی هایاواثا نیز در ارتباط مستقیم با طبیعت رقم می‌خورد. او پس از انجام وظایف خود و آموزش مردمش، به سوی غروب خورشید (نمادی از زندگی دوباره) حرکت می‌کند و در طبیعت محو می‌شود. هرچند زال و هایاواثا از دو فرهنگ متفاوت برآمده‌اند، اما هر دو در پیوندی ژرف با طبیعت و نقش چندوجهی آن در زندگی و خویشکاری خویش، نقاط مشترک بسیاری دارند. آنان در آغوش طبیعت پرورش یافته، از آن نیرو و حکمت می‌گیرند و در حضور خود بر پهنه هستی، نوعی تعالی را تجربه کرده و در چرخه پویای حیات جای می‌گیرند. با این همه، نگرش به طبیعت در این دو اسطوره تفاوت‌های معناداری دارد؛ در شاهنامه، طبیعت جلوه‌ای از نیروی عظیم، رازآمیز و گاه خشن دارد که هم می‌تواند یاری‌رسان باشد و هم با آزمون‌ها و تهدیدهای سهمگین، قهرمان را به چالش بکشد. در آوازهای هایاواثا، طبیعت بیش از آنکه جایگاه خطر و خروش باشد، سرچشمه صلح، همبستگی و آموزش است و ارتباط انسان با آن بر پایه احترام و تعادل استوار می‌گردد.

1 Ojibve

۱-۱. بیان مسأله

در عرصه اسطوره‌شناسی و مطالعات ادبی، طبیعت همواره به عنوان عنصری اساسی و تأثیرگذار مورد توجه قرار گرفته است. از یک سو، طبیعت به عنوان بستری برای وقوع حوادث و رویدادهای داستانی عمل می‌کند و از سوی دیگر، به عنوان منبعی از نمادها، معانی و مفاهیم عمیق، نقش تعیین‌کننده‌ای در شکل‌گیری شخصیت‌ها و درک مضامین اسطوره‌ای ایفا می‌کند. با این حال، بررسی نقش طبیعت در اسطوره‌ها اغلب به صورت تک‌بعدی یا سطحی انجام شده و کمتر به دوگانگی‌های موجود در این نقش توجه شده است.

به عبارت دیگر، طبیعت در اسطوره‌ها نه تنها به عنوان منبع حیات و زیبایی به تصویر کشیده می‌شود، بلکه به عنوان نیروی مخرب، تهدیدآمیز و سرنوشت‌ساز نیز ظاهر می‌شود. این دوگانگی در نقش طبیعت، پرسش‌های مهمی را در مورد نگرش انسان به جهان طبیعی و جایگاه او در آن مطرح می‌کند. چگونه ممکن است که انسان از یک سو به طبیعت به عنوان مادر و منبع حیات احترام بگذارد و از سوی دیگر، آن را به عنوان دشمن و تهدیدی برای بقای خود تلقی کند؟ چگونه این دوگانگی در نقش طبیعت در اسطوره‌ها بازتاب می‌یابد و چه تأثیری بر درک ما از مفاهیمی همچون مرگ، تعالی و رستگاری دارد؟

این پژوهش با بررسی نقش دوگانه طبیعت، هم به عنوان بستر زندگی و منبع تعالی و هم به عنوان نیروی چالش‌برانگیز و تهدیدکننده، در اسطوره زال و هایاوانا، می‌کوشد به درکی ژرف‌تر از نگرش‌های فرهنگی به طبیعت و جایگاه انسان در آن دست یابد. با تحلیل عناصر طبیعی که هم بازتابنده رشد و زندگی و هم نمایانگر آزمون‌ها و مخاطرات‌اند، تفسیر تازه‌ای از مفهوم تعالی در روح قهرمان ارائه می‌شود که بر پیوند پیچیده و چندوجهی انسان با جهان طبیعی تأکید دارد. افزون بر این، مقایسه اسطوره‌های ایرانی و آمریکایی در این پژوهش، زمینه‌ای برای گسترش مطالعات بین‌فرهنگی و ارتقای فهم متقابل فرهنگ‌ها فراهم می‌آورد.

۱-۲. ضرورت پژوهش

پژوهش‌های اسطوره‌شناختی اغلب بر جنبه‌های انسانی و اجتماعی اسطوره‌ها تمرکز دارند. این پژوهش با تمرکز بر نقش طبیعت، به درک عمیق‌تری از ارتباط انسان و محیط زیست در اسطوره‌ها کمک می‌کند. همچنین با بررسی دوگانگی نقش طبیعت، می‌توان نشان داد که اسطوره‌ها صرفاً بازتاب‌دهنده نگرش‌های سطحی به طبیعت نیستند، بلکه حاوی لایه‌های عمیق‌تری از تفکر و احساس درباره آن هستند. با مقایسه اسطوره‌های ایرانی (شاهنامه) و آمریکایی (آوازهای هایاوانا)، می‌توان به درک بهتری از تفاوت‌ها و شباهت‌های فرهنگی در نگرش به طبیعت و مرگ دست یافت.

۱-۳. روش تحقیق

این پژوهش با اتخاذ رویکردی تطبیقی-تحلیلی، به بررسی نقش دوگانه طبیعت در اسطوره‌های زال و هایاوانا می‌پردازد. روش کار شامل سه مرحله اصلی است: ابتدا، تحلیل محتوای متون اصلی برای شناسایی و استخراج عناصر و نمادهای طبیعی برجسته؛ سپس، تحلیل تطبیقی این عناصر در دو اثر به منظور یافتن شباهت‌ها و

تفاوت‌های فرهنگی در نگرش به طبیعت؛ و در نهایت، تحلیل تفسیری داده‌ها با بهره‌گیری از نظریه‌های اسطوره‌شناسی و نمادشناسی، جهت درک عمیق‌تر معانی پنهان اسطوره‌ها و تأثیر آن‌ها بر فرهنگ و تفکر انسانی. داده‌ها از متون اصلی و منابع کتابخانه‌ای و اینترنتی معتبر جمع‌آوری شده و به صورت توصیفی-تحلیلی ارائه می‌شوند.

۱-۴. پیشینه پژوهش

از جمله پژوهش‌هایی که در زمینه ارتباط طبیعت و شاهنامه نوشته شده، کتاب *نهادینه‌های اساطیری در شاهنامه فردوسی از مهوش واحدوست* (۱۳۷۹) است که نویسنده در آن به بررسی فرایند آفرینش و تجلی‌های نمادین، حضور موجودات اساطیری، پیوند بن‌مایه‌ها با طبیعت، کارکرد آن‌ها در تعریف فضا و مکان، اهمیت بن‌مایه‌ها به‌عنوان اشیاء و ابزارهای شگفت‌انگیز پرداخته و نقش‌شان را در شکل‌گیری باورها و آیین‌های اساطیری، به‌عنوان چشم‌اندازی جامع و نظام‌مند برای تحلیل بن‌مایه‌های اساطیری در شاهنامه فردوسی فراهم می‌سازد. همچنین در مقاله «بررسی تطبیقی نمادینگی عناصر طبیعت در شاهنامه» از کوشش و کفاشی (۱۳۹۰)، نویسندگان به این نتیجه رسیده‌اند که عناصر طبیعت در شاهنامه، بنیانی اساطیری و هویتی منحصر به فرد دارند و صاحب روح هستند که در جای‌جای داستان، یاریگر قهرمان حماسه‌اند. در مقاله دیگری با عنوان «بازتاب طبیعت در گستره اساطیر ایران» از دادور و روزبھانی (۱۳۹۸)، نویسندگان به این نتیجه رسیده‌اند که در اساطیر ایران، عناصر طبیعی نقش بسزایی را ایفا می‌کنند. در بررسی طبیعت ایران، دو خصیصه بارز به چشم می‌خورد: یکی، مسأله خشک و کم‌آب بودن سرزمین ایران و دیگری، تضادهای طبیعی. این دو ویژگی مهم، تأثیر ویژه‌ای بر اساطیر ایران داشته‌اند و بیشترین نمود این تأثیر را در دو اسطوره کهن و مشهور «تیشتر» و «وای» می‌توان یافت. در حوزه تطبیق زال با دیگر اساطیر جهان، مقاله‌ای با عنوان «بررسی تطبیقی شخصیت زال و ایندره در شاهنامه و ریگ‌ودا» از شهروی و همکاران (۱۴۰۰) وجود دارد که در آن به مقایسه و تطبیق دو اسطوره در حوزه‌های متنوعی همچون مفهوم جاودانگی، تجربه بی‌مهری پدر، پیوند با پرندۀ اساطیری و دیگر مضامین مشترک پرداخته شده است. باتوجه به پیشینه‌ای که در ارتباط با اسطوره و طبیعت گفته شد، تا کنون پژوهشی در باب ارتباط نقش طبیعت در تعالی قهرمان در حماسه و اسطوره با رویکرد تطبیقی نوشته نشده است.

۲. مبانی نظری

از سپیده‌دم تمدن، بشر با دو پرسش بنیادین مرگ و زندگی روبه‌رو بوده است؛ پرسش‌هایی که چارچوب حیات انسانی را تعیین می‌کنند و هم‌زمان محرک اصلی برای شکل‌گیری فرهنگ، فلسفه، هنر و باورها هستند. مرگ و زندگی نه تنها تجربه‌های زیستی، بلکه مفاهیمی نمادین و فرهنگی‌اند که در طول تاریخ، جوامع بشری را به سمت تفسیرهای گوناگون و جست‌وجوی معنای هستی سوق داده‌اند. در میان این تلاش‌ها، طبیعت با چرخه‌های پیوسته‌اش (جوانه زدن و پژمردگی گیاه، طلوع و غروب خورشید)، آموزگاری همیشگی بوده و نشان داده که مرگ پایان نیست، بلکه مرحله‌ای برای تداوم حیات است. انسان با مشاهده این چرخه‌ها، دریافته که

همان گونه که دانه می میرد تا گیاه تازه‌ای بروید، زندگی فردی نیز با مرگ دگرگون می‌شود و به شکلی دیگر ادامه می‌یابد. «این مرگ آگاهی زمینه‌اندیشه عمیق در باب معنا، ارزش لحظه‌ها و میراث فرد را فراهم کرده و به‌عنوان محرکی برای تعالی فردی و اجتماعی عمل کرده است» (یالوم، ۱۳۸۱: ۵۱).

۲-۱. باورهای دینی و فلسفی در تبیین مرگ و زندگی

ادیان بزرگ جهان با وعده زندگی پس از مرگ، اعمال این جهانی انسان را به سرنوشت اخروی گره زده‌اند. این باور انگیزه نیکوکاری و پرهیز از گناه را برمی‌انگیزد. از سوی دیگر، فلسفه‌ها دیدگاه‌های متفاوتی دارند: برخی مرگ را فرجام همه‌چیز می‌دانند و بر زندگی در اکنون تأکید می‌کنند، و برخی دیگر آن را مرحله‌ای برای رسیدن به کمال و یگانگی با هستی می‌بینند. اسطوره‌های ایرانی، که عمیقاً از دین زرتشتی و جهان‌بینی دوگانه‌انگار ایران باستان اثر پذیرفته‌اند، «بر محور نبرد نیروهای خیر (اهورامزدا) و شر (اهریمن) استوارند. این باورها با تقدیس عناصر چهارگانه طبیعت (آب، خاک، باد، آتش) پیوندی ناگسستنی دارند» (شمیسا، ۱۴۰۱: ۹۳-۹۱). قهرمانان اسطوره‌ای ایرانی غالباً با جاودانگی روح یا رستگاری پس از مرگ پیوند دارند. در سوی دیگر جهان، حماسه‌های سرخپوستان آمریکای شمالی بر پایه نگرشی توتیمیستی و آنیمیستی به طبیعت شکل گرفته‌اند. در این نگاه، «رود، کوه، حیوان و حتی باد و آتش، همگی موجوداتی زنده و آگاه با نیروهای مقدس‌اند. قهرمانانی چون هایاواثا در پیوند عمیق با طبیعت تعریف می‌شوند و در مسیر قهرمانی‌شان از دعا، آیین و نشانه‌های ارواح نیاکان بهره می‌برند» (Jansen & Jimenez, 2017: 123). اسطوره‌ها از عناصر طبیعی برای نمادپردازی مفاهیم انتزاعی بهره می‌برند و این امر در هر دو فرهنگ ایرانی و سرخ‌پوستی مشهود است. در اسطوره‌های ایرانی، حیوانات اسطوره‌ای شخصیت‌پردازی ویژه‌ای دارند و به‌عنوان همراهان و یاوران انسان ظاهر می‌شوند؛ این امر از پیوند دیرینه انسان و حیوان در دل طبیعت ناشی شده است (دورکیم، ۱۳۹۶: ۳۲۱). چرخه فصول، به‌ویژه زمستان و بهار، نیز نمادین است: «زمستان با سکون و مرگ همراه است و بهار با زایش، امید و پیروزی زندگی بر مرگ. چنین تجربه‌هایی انسان را به پذیرش مرگ به‌عنوان بخشی جدایی‌ناپذیر از زندگی وامی‌دارد و او را برای بهره‌گیری بهتر از لحظه‌ها آماده می‌کند» (راس، ۱۳۸۳: ۱۲۱). اسطوره زال نمایانگر طبیعت به‌عنوان نیرویی عظیم و گاه چالش‌زاست. زال که در دامان طبیعت و در شرایط دشوار کوهستانی پرورش می‌یابد، از کودکی با سختی‌های طبیعی دست و پنجه نرم می‌کند. در این روایت، طبیعت می‌تواند هم نماد نیروهای الهی و هم عرصه آزمون باشد. تعامل زال با طبیعت بیشتر در قالب مبارزه و غلبه بر موانع جلوه می‌کند و همین فرایند، به شکل‌گیری ویژگی‌هایی چون شجاعت، مقاومت و اراده آهنین می‌انجامد. برعکس، هایاواثا در حماسه هنری وادزورث لانگفلو، بیش از آنکه با طبیعت بجنگد، در پی هم‌زیستی با آن و بهره‌گیری از دانش آن است. او با عناصر طبیعی رابطه‌ای عمیق و معنوی دارد، از نیروهای آن برای حل مشکلات انسانی یاری می‌گیرد و قهرمانی وی در خرد و بصیرت ریشه دارد. این تفاوت نوع تعامل با طبیعت، بازتاب‌دهنده نظام‌های فرهنگی متفاوت است؛ در فرهنگ ایرانی، طبیعت اغلب به شکل چالش و آمیختگی با خرد فردی است، در حالی که در سنت سرخ‌پوستی منبع دانش و حکمت است.

فریزر در شاخه زرین «مرگ و تولد را در آیین‌های کشاورزی و چرخه‌های طبیعی جست‌وجو می‌کند و باور دارد که انسان‌های اولیه با تقلید از این چرخه‌ها می‌کوشیدند نیروهای طبیعت را مهار و باززایی کنند» (Frazer, 1994: 1493). برداشت آخرین محصول، مثلاً غلات، به‌عنوان نماد روح زمین، گاه آیینی مقدس و الگویی از مرگ و احیا تلقی می‌شد. این الگو در هایاواثا نیز بازتاب دارد، جایی که ذرت نماد هدایت قبیله است. کمپبل نیز با الگوی «سفر قهرمان»، مرگ و تولد را مراحل ضروری در تحول قهرمان می‌داند. «مرگ نمادین، اغلب در دل عناصر طبیعی همچون جنگل یا رودخانه رخ می‌دهد و بازگشت به زندگی با دانش تازه همراه است». او واقعیت «زندگی با جان‌ها زندگی می‌کند» را کلید فهم آیین‌های خشونت‌آمیز ابتدایی معرفی می‌کند (Campbell, 1991: 79). در الگوهای اسطوره‌ای، ترکیب نمادین مرگ فردی با دوام نظم اجتماعی، بنیان بسیاری از آیین‌ها و ساختارهای فرهنگی را می‌سازد. کمپبل بر مضامینی چون مرگ، شر، انقراض، غلبه روح بر ماده و آنتروپی تأکید دارد. «این مضامین، ابعاد تلخ و چالش‌برانگیز حیات را به تصویر می‌کشند و به انسان می‌آموزند که زندگی نبردی دائمی برای حفظ تعادل در برابر بی‌نظمی است» (Prigogine & Stengers, 1984: 257). پذیرش این واقعیت‌ها، فرد را به بلوغ فکری و معنوی نزدیک می‌کند.

۳. بحث و تحلیل

قهرمانان اسطوره‌ای همچون هایاواثا و زال، با بهره‌گیری از طبیعت به‌عنوان منبعی حیات‌بخش، به شیوه تعامل انسان با مرگ و زندگی و پویایی‌های طبیعت می‌پردازند. این پژوهش با رویکرد تطبیقی به روایت‌های اسطوره‌ای این دو شخصیت، می‌کوشد چگونگی بازنمایی این مفاهیم را آشکار سازد.

خلاصه حماسه هایاواثا

در حماسه هایاواثا، او به‌عنوان فردی نیمه انسان-نیمه خدا توصیف شده که دارای قدرت‌های جادویی است؛ او دستکش‌های جادویی دارد که هرگاه به دست می‌کند قدرت ماورایی می‌یابد، صخره‌ها را از هم می‌درد، درختان را از ریشه درمی‌آورد و جانوران همواره همراه و در کنار او هستند. روایت آغازین داستان هایاواثا با سخنان مادر بزرگ او آغاز می‌شود که هویت واقعی پدر و مادر وی را آشکار می‌سازد: هایاواثا، نه فرزند خدایان آسمان و نه زمین است، بلکه توسط پدرش، موجکی‌ویس^۱ رها شده است. این آشکارسازی، خشم و نفرت هایاواثا را برمی‌انگیزد و او را به نبرد با موجکی‌ویس می‌کشاند. در این نبرد، هایاواثا، با بهره‌گیری از توانایی‌های نهفته در دستکش‌هایش، با موجکی‌ویس می‌جنگد. این توانایی‌ها که در روایت به قدرت‌های فراطبیعی او اشاره دارند، در پیروزی نهایی او بر موجکی‌ویس نقش آفرینی می‌کنند. در نهایت، موجکی‌ویس شکست خورده و هایاواثا را به بازگشت به قبیله‌اش و رساندن پیام صلح به مردمش تشویق می‌کند. هایاواثا به مسیر خود ادامه می‌دهد، در مسیر خود در سرزمین داکوتاهایاواثا توقف می‌کند و دلباخته دختر قبیله مینه‌هاها به معنی آب خندان می‌شود. هایاواثا دو دوست بسیار نزدیک داشت به نام‌های چی‌بیابوس^۲ و کوازیند^۳ که هر دو

1 Mudjekeewis

2 Chibiabos

3 Kwasind

توسط اهریمن کشته می‌شوند و این سبب اندوه بسیار هایاواثا می‌شود. او در شکار ماهی بسیار قدرتمند است و برای شکار «ناما»، ماهی بزرگ، وارد شکم او می‌شود و سپس با خنجر خود پهلوی او را می‌درد و به کمک پرنده‌گان خود را از شکم او رها می‌کند. هایاواثا با مینه‌هاها که از قبیله دیگری بود، ازدواج می‌کند؛ ولی نوکومیس مادر بزرگ او با این ازدواج مخالف است؛ زیرا معتقد است که او باید از یک قبیله همانند خودشان همسر انتخاب کند اما هایاواثا نمی‌تواند بدون مینه‌هاها زندگی کند. سال‌ها پس از نبرد با موجه‌کی‌ویس، خشکسالی و بیماری (احتمالاً طاعون یا بیماری‌های مرتبط با کمبود آب و مواد غذایی) قبیله هایاواثا را فرا می‌گیرد. مینه‌هاها، همسر هایاواثا، بیمار می‌شود. این واقعه، هایاواثا را بر آن می‌دارد تا به سفر برود تا غذا و دارو بیابد اما بازگشت او با خبر مرگ مینه‌هاها همراه است. این مصیبت، غم و اندوه عمیقی در دل هایاواثا برمی‌انگیزد. در واکنش به این مصیبت، هایاواثا قایق خود را آماده سفر به سوی سرزمین مغربی می‌کند. همه مردم قبیله با او وداع می‌کنند. این صحنه، حکایت از دل‌بستگی و غم عمیق مردم به هایاواثا و همچنین اهمیت سفر او به عنوان یک نماد و یک جستجوی نهایی دارد. این رویداد، فراتر از یک داستان شخصی، به عنوان یک تحول در زندگی هایاواثا و یک نقطه عطف در تاریخ قبیله‌اش تلقی می‌شود.

خلاصه داستان زال

زال، فرزند سام نریمان، با موهای سپید به دنیا می‌آید؛ نشانه‌ای نامعمول که در نگاه پدر، حامل سرنوشتی شوم است. سام، در بیم از ننگ اجتماعی، او را بر فراز کوه البرز رها می‌کند تا بمیرد. اما سیمرغ، پرنده‌ای اسطوره‌ای و دانا، کودک را می‌یابد و در آشیانه خود پرورش می‌دهد. سیمرغ پری از بال خویش به زال می‌بخشد تا هرگاه آن را بسوزاند، بی‌درنگ به یاری‌اش بشتابد. سال‌ها بعد، سام در پی رؤیایی یا بیدارشدن وجدانی، به خطای خود پی می‌برد و با پوزش، زال را از سیمرغ باز می‌گیرد. زال که در دامان طبیعت و زیر پر و بال این موجود فره‌مند پرورش یافته، به توان جسمانی، خردمندی و آزادگی دست می‌یابد. او به زابلستان می‌رود و به پادشاهی می‌رسد. در سفری به کابل، با رودابه دختر مهرباب که نسبش به ضحاک می‌رسد، دیدار می‌کند و شیفته‌اش می‌شود. پیوند این عشق، به سبب تبار رودابه، با مخالفت‌ها روبه‌رو می‌گردد اما با میانجی‌گری بزرگان، نهایتاً به ازدواج می‌انجامد. از این پیوند، رستم، بزرگ‌ترین پهلوان ایران، زاده می‌شود؛ تولدی که با راهنمایی سیمرغ و به واسطه عملی جراحی‌مانند (مشابه سزارین) ممکن می‌گردد. داستان زال در شاهنامه نه تنها حلقه‌ای بنیادین از رویدادهای اسطوره‌ای است، بلکه پلی میان طبیعت، موجودات فراانسانی و سنت پهلوانی ایرانی برقرار می‌کند و بستر ظهور رستم، مهم‌ترین قهرمان حماسی ایران را فراهم می‌سازد.

۳-۱. تولد

زال پسر سام، در هنگام تولد با موهای سپید و پوستی سرخ متولد شد. پدرش سام او را در کوهستان رها کرده و زال توسط سیمرغ پرورش می‌یابد؛ زال به عنوان یک عنصر اهریمنی در ذهن سام، تبدیل به پهلوانی خردمند می‌شود که در شاهنامه به عنوان فرزندی مطیع پدر، پدری خردمند برای رستم و همسری دوراندیش

برای رودابه توصیف می‌شود. «زال در میان برزخ اسطوره و حماسه شکل گرفته است که خود احتمالاً نشانهٔ ارتباط یا حد فاصل دو دوره در سیر اجتماعی و تکوین اندیشه‌های انسان ایرانی است. در میان این دو مرحله زال واسطه‌ای است که در عین اساطیری بودن، جریان و رویدادها را به سود حماسه به فرجام می‌رساند» (مختاری، ۱۳۶۹: ۵۳). چهار مرحله زندگی زال بدین گونه است: ۱. رانده شدن از جامعه؛ ۲. آگاهی از ارزش زال و توانمندی‌های او؛ ۳. یگانگی زال با نهادهای جامعه و همراهی با حکومت و نهاد پهلوانی؛ ۴. تعدیل تضادها و برجستگی توان زال. هستی اهریمنی زال و توانمندی او در جادو او را بیگانه ای می‌داند که در میان مردم به عنوان یک عنصر قهرمان ظاهر می‌شود.

تنش نیالقره سیم و رخ چون بهشت	بروبرنینی یک اندام زشت
از آهو همان کش سپید است موی	چنین بود بخش تو ای نامجوی
از این بچه چون بچه اهرمن	سیه پیکر و موی سر چون سمن
چو آیند و پرسند گردنکشان	چه گویم ازین بچه بدنشان
بفرمود پوس تا ش برداشتند	از آن بوم و بر دور بگذاشتند

(فردوسی، ۱۳۶۳، ج ۱: ۱۶۴)

این رهاشدگی صرفاً جنبه‌ای فیزیکی، به معنای ترک و وانهادن زال در بیابان ندارد، بلکه ابعادی عاطفی و اجتماعی نیز در برمی‌گیرد. بازنمایی چهره‌ای ناخوشایند و غیرجذاب از زال، حاکی از طرد و انکار وجودی اوست. پدر، به جای پذیرش و حمایت، مسیر گسست و فاصله‌گیری را برمی‌گزیند و او را به سرنوشتی مبهم واگذار می‌کند. علت مستقیم این رهاشدگی، تفاوت ظاهری زال، به‌ویژه موهای سپید و پوست سرخش، عنوان می‌شود. قیاس او با «بچهٔ اهریمن» نه تنها بیانگر نگرش منفی و بیگانه‌انگارانه پدر است، بلکه جلوه‌ای از برساختِ هویتِ غیرعادی و نامطلوب برای او محسوب می‌شود؛ هویتی که به‌طور گفتمانی او را از فضای خانواده و اجتماع کنار می‌زند. هنگام تولد هایاواثا نیز مادرش، و نونا توسط موجه کیویس کشته می‌شود و هایاواثا توسط مادر بزرگش پرورش می‌یابد؛ در واقع هایاواثا توسط پدر رها شده و بدون مادر خود، همراه زنی بزرگ شده که تمام نیروی طبیعت را به او هدیه می‌کند.

Then of Hiawatha's mother, Of the beautiful Wenonah,	سپس از مادر هایاواثا، از ونونای زیبا،
Of her birth upon the meadow, Of her death, as old	از تولدش در چمنزار، از مرگش، آن‌طور که نوکومیس پیر
Nokomis	به یاد داشت و روایت کرد.
Had remembered and related. & Mudjekeewis,	به خاطر آورد و یادآوری کرد ای موجکی‌ویس!
It was you who killed Wenonah, Took her young life	تو بودی که ونونا را کشتی، زندگی جوان و زیبایی‌اش را
and her beauty	گرفتی،
Broke the Lily of the Prairie, Trampled it beneath your	نیلوفر دشت را شکستی، آن را زیر گام‌هایت لگدمال کردی؛
footsteps	

1 Wenonah

You confess it! you confess it! And the mighty
Mudjekeewis
Tossed upon the wind his tresses, Bowed his hoary
head in anguish
With a silent nod assented.

(Langfellow, 1890: 31)

تو اعتراف می کنی! تو اعتراف می کنی!

و موجکی ویسِ توانا، گیسوانش را در باد افشاند، سر سپیدش

را با اندوه خم کرد،

و با سکوتی سر تکان داد و تصدیق کرد

این بخش از شعر لانگفلو، با محوریت مرگ ونونا (مادر هایاواثا) و اعتراف موجکی ویس، به شکلی نمادین رهاشدگی انسان در برابر طبیعت را نمایش می دهد؛ ونونا، مانند گلی ظریف، قربانی بی اعتنائی طبیعت (موجکی ویس، نماد بادهای ویرانگر) می شود. این استعاره نشان دهند [آسیب پذیری انسان در برابر نیروهای طبیعی است. حتی قدرت مندترین عناصر طبیعت (بادهای) نیز در نهایت تسلیم نظم کیهانی می شوند و انسان را در چرخه زندگی-مرگ تنها می گذارند. هایاواثا با خشم به پدرش اعتراض می کند، اما پاسخ موجکی ویس سکوت و اندوه است. این نشان می دهد که طبیعت نه عادلانه است و نه ظالم؛ صرفاً تابع قوانین خود است. مرگ ونونا نه یک انتخاب، بلکه نتیجه اجتناب ناپذیر همزیستی انسان و طبیعت است. شعر با تأکید بر حافظه نوکومیس (مادربزرگ) ادامه می یابد که تنها راوی تراژدی است. این یادآوری روایی، بر انزوای انسان در حفظ خاطرات در برابر فراموشی طبیعت تأکید دارد. لانگفلو در این بخش، طبیعت را نه به عنوان مادری مهربان، بلکه به عنوان نیرویی بی طرف و گاه ویرانگر تصویر می کند که انسان را در نهایت رهاشده و تنها با درد و حافظه اش باقی می گذارد.

۳-۲. آموختن از طبیعت

در حماسه هایاواثا، آموختن از طبیعت نقش مهمی دارد. این نه تنها به صورت مستقیم در ارتباط با منابع غذایی و دارویی نمود پیدا می کند، بلکه در بسیاری از جنبه های دیگر زندگی قبیله نیز تأثیر گذار است. چندین نکته کلیدی در این باره قابل ذکر است:

دانش گیاه شناسی و طب سنتی: هایاواثا و دیگر اعضای قبیله، با مشاهده و تجربه با طبیعت ارتباط برقرار می کنند و دانش خود را در مورد گیاهان دارویی و منابع غذایی افزایش می دهند.

Then the medicine-men, the Medas, The
magicians, the Wabenos
And the Jossakeeds, the Prophets, Came to visit
Hiawatha
Built a Sacred Lodge beside him, To appease him,
to console him

سپس درمانگران، مداس ها، جادوگران، و ابنوس ها،
و جوساکیدها، پیامبران، برای دیدار هایاواثا آمدند؛
لانه مقدسی کنار او ساختند، برای آرام کردنش، تسلی اش،
تا تسلی او کند

ارتباط تنگاتنگ انسان با محیط زیست است. در اسطوره زال، یکی از مهم ترین بخش هایی که زال از گیاهان دارویی بهره می برد، هنگام زایمان رودابه است که با کمک سیمرغ به این روش درمانی دست می یابد:

بکافد تهیگاه سرو سهی	نباشد مرو را ز درد آگهی
وزان پس بدوز آن کجا کرد چاک	ز دل دور کن ترس و تیمار و باک
گیایی که گویمت با شیر و مشک	بکوب و بکن هر سه در سایه خشک
بسای و بیالای بر خستگیش	بینی همان روز پیوستگیش

(فردوسی، ۱۳۶۳، ج ۱: ۲۶۵)

این درمان صرفاً به یک عنصر محدود نمی شود. مصرع «نباشد مرو را ز درد آگهی»، نشان می دهد که درمان نیازمند شناخت و آگاهی از علت بیماری و همچنین روش های درمانی است. این نکته با آموزه های سیمرغ در مورد تشخیص و درمان بیماری ها مرتبط است. مصرع «ز دل دور کن ترس و تیمار و باک»، به اهمیت آرامش و دور کردن ترس و نگرانی در روند درمان اشاره می کند. در بیت سوم به روش های خاص استفاده از گیاهان و عناصر طبیعی در درمان اشاره دارد. این امر نشان می دهد که در این درمان ها، شناخت دقیق از گیاهان و نحوه استفاده از آنها، بسیار مهم است. بیت چهارم نیز نشان می دهد که درمان، فرایندی تدریجی و نیازمند صبر و حوصله است. همچنین تأکید بر پیوستگی بهبودی، اهمیت مداومت در درمان را نشان می دهد.

۳-۳. جنگ افزار

سلاح ها در طول تاریخ، جایگاهی محوری در روایات حماسی داشته اند، به گونه ای که داستان های متعددی در باب دلاوری ها، مهارت ها و شجاعت های قهرمانان و جنگاوران، حول محور آن ها شکل گرفته است. سلاح ها در طول تاریخ، نه تنها ابزار نبرد، بلکه عناصر روایی هویت ساز در حماسه های کهن بوده اند. در شاهنامه، توصیف زره و گرز رستم، علاوه بر نمایش توانایی رزمی او، به بازنمایی شأن و منزلت پهلوانی می انجامد. در ایلیاد نیز، «زره و نیزه آشیل به بخشی جدایی ناپذیر از شخصیت او بدل می شوند، به گونه ای که ساخت و توصیف آن ها خود یک اوج روایی محسوب می شود» (Homer, 1990, Book 18) در مهابهاراتا، «کمان گاندیوا نه تنها ابزاری برای پیروزی آرژونا است، بلکه پیوندی قدسی با ایزدان برقرار می کند و از این رهگذر، دلالت های آیینی و کیهانی نیز می یابد» (Vyasa, 2009: 456-460). تحلیل تطبیقی این آثار نشان می دهد که «سلاح ها، علاوه بر کارکرد عملیاتی در میدان جنگ، نمادهایی از شجاعت، شرف و مشروعیت فرهنگی جنگاوران به شمار می آیند» (Keegan, 1994: 87-90).

در شاهنامه فردوسی، زال به عنوان یکی از پهلوانان برجسته، از مجموعه ای از جنگ افزارهای نمادین بهره می برد که شامل تیر و کمان، خنجر کابلی و گرز می شود. این ابزارها نه تنها در نبردها، بلکه در صحنه های دیگر مانند شکار مرغ در خیمه گاه نیز به کار گرفته می شوند و بر مهارت های رزمی و چالاکی او تأکید دارند. در این صحنه، زال با تیر و کمان خود به شکار مرغ می پردازد که این عمل، علاوه بر نمایش توانایی های

فیزیکی، به عنوان نمادی از دقت، تمرکز و تسلط بر طبیعت قابل تفسیر است. خنجر کابلی و گرز نیز به عنوان ابزارهایی چندمنظوره، هم درگیری نزدیک و هم قدرت تحمیلی او را در میدان نبرد بازتاب می دهند. خنجر نشان قدرت، اراده و توانمندی است. جنس خنجرها از آهن یا فولاد است که هر دو از دل طبیعت استخراج می شوند. آهنگری و ساخت خنجر نماد تسلط بشر بر نیروهای طبیعی و به کارگیری آنها برای بقا و دفاع است. زال، با داشتن خنجری بُرنده، گویی بخشی از نیروی طبیعت را در دستان خود دارد و قدرتش ریشه در پیوند او با عناصر طبیعی است. گرز نیز یک سلاح سنگین و اسطوره‌ای است که معمولاً از فلزات و گاه با الهام از حیوانات (سر شیر، اژدها و غیره) ساخته می شود. گرز زال، یادآور قدرت کوه و صلابت زمین است؛ زیرا، زال فرزند کوه و تربیت یافته دامان طبیعت است (سیمرغ، قله البرز). داشتن گرز، او را به قدرت‌های بنیادین طبیعت متصل می کند؛ این گرز هم محافظت کننده اوست و هم ابزار مقابله با نیروهای اهریمنی. هر دو ابزار جنگی زال (خنجر، گرز) انعکاسی از پیوند قهرمان با طبیعت و به خدمت گرفتن نیروهای اولیه طبیعی در راه خیر است. سلاح‌های اسطوره‌ای او نه فقط ابزار جنگ، بلکه واسطه‌هایی برای تجلی و هم‌زیستی با طبیعت و تأکید بر نقش دوگانه طبیعت هستند: هم منبع قدرت و هم راهی برای تعالی قهرمان.

به نزد پریچه‌رگان رفت زال	کمان خواست از ترک و بفراخت یال
پیاده همی شد بهر شکار	خشنسار بود اندر آن رودبار
کمان ترک گل رخ به زه بر نهاد	به دست جهان پهلوان در نهاد
نگه کرد تا مرغ برخاست ز آب	یکی تیر بنداخت اندر شتاب
ز پروازش آورد گردان فرود	چکان خود و وشی شده آب رود

(فردوسی، ۱۳۶۳، ج ۱: ۱۹۱)

تیر و کمان هایاواثا نیز از مهم‌ترین ابزار جنگی وی است که در شکار و یافتن غذا از آن بهره می برد. هایاواثا روش شکار با تیر و کمان را از یاگوی پیر آموخته و تیر و کمان خود را از شاخه درخت و نوک پیکان را از سنگ یمانی و چخماق می سازد. او برای کشتن اهریمن مگیسگون^۱ و جادوگر آب‌های سیاه، از سلاح تیر و کمان و گرز خود استفاده می کند.

تیرهای خود را، با سریشم، بردارید، گرز جنگی	Take your arrows, jasper-headed,
خود را، پاگواگان، بردارید	Take your war-club, Puggawaugun
و دستکش‌هایت، میریجکاهوون، و قایق توسات	And your mittens, Mirijekahwun,
برای دریانوردی	And your birch-canoe for sailing
و روغن میشه ناهما، تا پهلوهایش را چرب کند، که	And the oil of Mishe-Nahma, So to
به سرعت	smear its sides, that swiftly

1 Megissogwon

۲ میشه ناهما، نام یک موجود اساطیری در افسانه‌های اوجیبوه است.

That he breathes across the fen-
lands, And avenge my father s
murder!

(Langfellow, 1890:63)

سلاح دیگر هایاوانا، دستکش های جادویی^۱ و کفش های جادویی است که با آن عناصر طبیعت مانند کوه و صخره و درخت را از هم می‌درد.

Magic mittens made of deer-skin; When upon his
hands he wore them
He could smite the rocks asunder, He could grind
them into powder

دستکش های جادویی از پوست آهو، چون بر دستانش
می پوشیدشان
می توانست آن‌ها را آرد کند. مُکزین های افسون شده‌اش،

He had moccasins enchanted, Magic moccasins of
deer-skin; When he bound them round his ankles
Magic moccasins of deer-skin; When he bound
them round his ankles When upon his feet he tied
them, At each stride a mile he measure (Ibid:۲۷).

او موکاسین های افسون شده داشت، موکاسین های جادویی
از پوست گوزن؛ وقتی آن‌ها را دور میچ پایش می‌بست
پاپوش های جادویی از پوست گوزن؛ وقتی آن‌ها را به دور
قوزک پایش بست، وقتی آن‌ها را به پایش گره زد، با هر
گام یک مایل را پیمود.

در این روایت، پوست آهو نشانه‌ای از طبیعت وحشی است که به قهرمان، قدرت و سرعتی خارق‌العاده می‌بخشد تا صخره‌ها را چون آرد خرد کند و مسیرش را هموار سازد. این عمل، بازتاب چرخه دگرگونی در طبیعت است؛ جایی که سنگ به خاک بدل می‌شود و بذر رشد فراهم می‌آید. اما همین نیروی طبیعت، بُعد تهدیدکننده‌ای هم دارد: پیوند عمیق با قدرت‌های وحشی می‌تواند وابستگی و حتی فرسایش تعادل انسانی را در پی داشته باشد. توانایی قهرمان در شکافتن صخره‌ها، اگر از حد بهره‌گیری سنجیده فراتر رود، به تخریب محیط زیست و گسست از تعادل پایدار طبیعت خواهد انجامید. در این چارچوب، طبیعت نه تنها منبع حیات و نیروی بالنده، بلکه در صورت فقدان کنترل، عاملی بالقوه برای ویرانی و آشفته‌گی زیست‌محیطی به شمار می‌آید.

۳-۴. سخن گفتن با حیوانات

در روایت زال و سیمرغ، طبیعت در چهره سیمرغ، نه تنها مهد پرورش و منبع حکمت است، بلکه حامل آزمونی پُرخطر نیز هست. زال که به دلیل موی سپید از سوی پدر طرد می‌شود، در کوهستان رها شده و سیمرغ، موجودی اسطوره‌ای و دانا، او را می‌یابد و پرورش می‌دهد. «شخصیت زال در شاهنامه، منحصر به فرد است. شخصیت ماورایی، سفیدمویی، عمر هزار ساله، زندگی در البرز و همنشینی با سیمرغ، همگی سبب شده است که وی به چشمه‌های حکمت و خرد دسترسی داشته باشد. حتی صورت ظاهری وی نیز، در شاهنامه با هدف و

1 Magic mittens

دقت خاصی به تصویر کشیده شده است» (نوری و کرمانشاهی، ۱۴۰۲: ۱۹۴). پرورش در کنار سیمرغ، برای زال فرصتی است برای رشد جسمانی و دریافت آموزش‌های ژرف، از جمله یادگیری زبان طبیعت؛ زبانی نمادین و فراتر از واژه‌ها که به فهم قوانین هستی و رموز جهان منجر می‌شود. اما همین پیوند عمیق با نیرویی فراتر از انسان، روی تاریک هم دارد: انزوای طولانی در دل کوه، گسست از جامعه انسانی و وابستگی به موجودی که قدرتش هم می‌تواند نجات‌بخش باشد و هم در تعارض با دنیای انسان‌ها قرار گیرد. خرد سیمرغ پلی به سوی حکمت است، اما عبور از آن می‌تواند فاصله‌ای تهدیدکننده میان زال و جهان انسانی‌اش ایجاد کند؛ فاصله‌ای که در بازگشت او به میان آدمیان با مقاومت، بی‌اعتمادی و حتی خطر طرد دوباره همراه است.

چنین دیلاد پاسخ که گر تخت و گاه	بیینی و رسم کیانی کلاه
مگر کین نشیمت نیاید به کار	یکی آزمایش کن از روزگار
ابا خویشتن بر یکی پر من	همیشه همی باش در فر من
که در زیر پرت پرورده‌ام	ابا بچگانست پرورده‌ام
گرت هیچ سختی به روی آورند	گر از نیک و بد گفت و گوی آورند
بر آتشش برافکن یکی پر من	بیینی هم اندر زمان فر من

(فردوسی، ۱۳۶۳، ج ۱: ۱۷۲)

تخت و گاه و رسم کیانی، اشاره به قدرت و سلطنت دارد؛ فضایی که می‌تواند به انسان احساس شکوه و بزرگی بدهد. این نمادها نشان‌دهنده تأثیر طبیعت بر محیط زیست و آداب و رسوم انسانی است. آتش، نماد تغییر و تحول است و پر، نمود قدرت و روح انسان. قرار دادن این دو در کنار هم نشان‌دهنده تعامل انسان با طبیعت و تأثیرات متقابل آن‌هاست. در حماسه هایاواثا، نوکومیس مانند سیمرغ در اساطیر ایرانی که نماد خرد و ارتباط با طبیعت است، دانش بومی و رازهای طبیعت را به هایاواثا منتقل می‌کند.

و نوکومیس به نرمی پاسخ داد: آن فقط جغد و جغد	And the good Nokomis answered That is but
کوچک است،	the owl and owlet
آنها به زبان مادری خود صحبت می‌کردند، صحبت	Talking in their native language, Talking,
می‌کردند، یکدیگر را سرزنش می‌کردند؛ سپس هایاواتای	scolding at each other; Then the little Hiawatha
کوچک زبان هر پرنده‌ای را یاد گرفت، نام‌ها و تمام	Learned of every bird its language, Learned
اسرارشان را یاد گرفت.	their names and all their secrets

(Langfellow, 1890:24)

هایاواثا تحت راهنمایی نوکومیس، زبان تمام موجودات را می‌آموزد. نوکومیس نه تنها زبان، بلکه رازهای بقا در طبیعت را نیز می‌آموزد: مانند ساخت لانه، پناه‌گیری در زمستان، معماری حیوانات؛ هر دو شخصیت (نوکومیس و سیمرغ) عامل پیوند انسان و طبیعت هستند و دانشی فراتر از عقل معمولی را منتقل می‌کنند. تفاوت کلیدی در این است که سیمرغ موجودی فرازمینی است اما نوکومیس زنی زمینی با خرد قبیله‌ای است.

نو کومیس در هایاوانا مانند سیمرخ، استعاره‌ای از طبیعت به عنوان معلم است. این ارتباط سه گانه (انسان-معلم-طبیعت) در اساطیر مختلف تکرار می‌شود تا اهمیت هماهنگی با محیط را نشان دهد.

۳-۵. عشق و ازدواج و برقراری صلح (برون همسری)

ازدواج زال و رودابه به وساطت منوچهر (پادشاه) انجام می‌شود و جنگ تاریخی بین ایرانیان و تورانیان را موقتاً متوقف می‌کند. رودابه با هوشمندی، سنت‌های مردسالارانه را زیر پا می‌گذارد. این پیوند فراقیله‌ای، با وجود خصومت دیرینه ایرانیان و تورانیان، نشان دهنده ظرفیت عشق برای ایجاد گفت‌وگوی بین فرهنگی است. منوچهر به عنوان نماد حاکمیت خردمند، این وصلت را به رسمیت می‌شناسد و از آن به عنوان ابزاری دیپلماتیک برای کاهش تنش‌ها استفاده می‌کند. رودابه با انتخاب آزادانه خود (ابراز پیشقدمانه عشق و اصرار بر ازدواج با زال)، ساختارهای مردسالارانه را به چالش می‌کشد. این جسارت زنانه، پیش‌نیاز ضروری برای هرگونه تحول اجتماعی به سوی صلح پایدار است. با این حال، چنین وصلت‌هایی بی‌خطر نیستند؛ پیوند بین دو جبهه تاریخی درگیر، هرچند زمینه‌ساز صلح است، اما می‌تواند به بی‌اعتمادی و مقاومت در میان گروه‌هایی بینجامد که بقای هویت خود را در دشمن‌انگاری طرف مقابل می‌بینند. موی سپید زال که ابتدا نشانه ننگ بود، پس از این وصلت به نماد تقدس تبدیل می‌شود، اما همین تغییر ممکن است نزد نیروهای سنت‌گرا به عنوان تهدیدی علیه نظم نمادین کهن تلقی شود. در اسطوره، زال توسط سیمرخ (نماد طبیعت وحشی و خرد باستانی) پرورش یافته است؛ ازدواج او با رودابه (نماینده تمدن) هرچند به آشتی انسان و طبیعت تعبیر می‌شود، می‌تواند خطر برهم زدن توازن دیرینه میان این دو را نیز در خود داشته باشد، به‌ویژه اگر یکی بر دیگری غلبه یابد. این وصلت منجر به تولد رستم می‌شود که خود نماد تعالی ظرفیت‌های انسانی است، اما همین فرزند نیز در نبردهای آینده به بخشی از دینامیک جنگ‌های تازه بدل خواهد شد و نشان‌دهنده آنکه صلح واقعی، اگر به شکلی ناپایدار و شکننده ساخته شود، می‌تواند بذر منازعات آینده را نیز با خود حمل کند.

«سفر زال با زمینه معنویت آغاز می‌شود و به بروز معنویت می‌انجامد، این تنها حادثه روحانی حماسه است» (مختاری، ۱۳۹۳: ۱۳۲). با وجود عشق غیرقابل انکار آنها به یکدیگر، به دلیل دشمنی بین قبایل، پیوند آنها به راحتی مورد قبول خانواده‌هایشان قرار نگرفت. نباید فراموش کرد که شیفتگی زال و رودابه به یکدیگر، عشق از دور محسوب می‌شود؛ زیرا هر دو با شنیدن وصف یکدیگر از زبان دیگری، دلباخته یکدیگر گشته بودند. «در این عشق اگرچه آغاز عشق از زال بوده، اما در نهایت این رودابه است به سوی ایجاد رابطه می‌شتابد» (همان: ۱۳۵). «رودابه دختر مهرباب کابلی چنان مستعد تعشق است که از شنیدن اوصاف زال هنوز نادیده، فریفته و دلباخته او می‌شود؛ درجه بی‌تابی او به جایی می‌رسد که افراد خود را به لشکرگاه زال فرستاده و او را به قلعه فرا می‌خواند» (یاسمی، ۱۳۱۳: ۵۲۵). زال به عنوان یک شخصیت آرمان‌گرا، به دنبال ایجاد روابط دوستانه ایران با سایر کشورهاست، درحالی‌که موبدان نماینده سنت‌ها و ارزش‌های دیرینه هستند. این تعارض نشان‌دهنده تحولات فرهنگی موجود در آن زمان است. از نظر دینی باید گفت این ماجرا به بررسی مرزهای دین و علم

می‌پردازد و این سؤال را مطرح می‌کند که آیا علم و خرد می‌تواند بر اصول دینی غالب بیفتد یا خیر. این موضوع همواره در تاریخ بشریت مورد بحث و جدل بوده است.

همه کاخ مهرباب مهر من است	زمینش چو گردان سپهر من است
دلگشت با دخت سینه‌دخت رام	چه گوید؟ باشد بدین رام سام
چه مهتر چه کهتر چو شد جفت جوی	سوی دین و آیین نهاده است روی
بدین در خردمند را جنگ نیست	که هم راه دین است و هم ننگ نیست

(فردوسی، ۱۳۶۳، ج ۱: ۲۰۳)

«در این ماجرا از پهلوانی و نبردهای مادی خبری نیست، و همه ماجرا نبردهای معنوی است که به فرجام یگانگی می‌رسد. این حادثه نخستین و آخرین تجلی عشق ناب حماسی است. حاصل این عشق تولد رستم است که خود به تعبیری تولد حماسه است» (مختاری، ۱۳۹۳: ۱۳۱). در این ابیات، فردوسی با نگاهی خردمندانه و بر اساس اصول دینی و اخلاقی، بر برابری و هم‌گرایی انسان‌ها فارغ از مرتبه اجتماعی (مهتر یا کهتر) تأکید می‌کند و می‌گوید: وقتی انسان‌ها، خواه بزرگ و خواه کوچک، در پی اتحاد و پیروی از دین و آیین رو می‌آورند، دیگر نه جنگی میان خردمندان هست و نه ننگ و عار اجتماعی. خردمندان با تکیه بر اصول اخلاقی و معنوی، به جای تفرقه و دشمنی، راه همکاری و همدلی را می‌پیمایند.

ازدواج‌هایاواثا با دختر رئیس قبیله دشمن (مینه‌هاها)، به پیمان صلح منجر می‌شود و با الهام از رؤیای مینه‌هاها درباره صلح صورت می‌گیرد. عروس و داماد با هدایای طبیعی چون ذرت و توتون، به یکدیگر تعهد می‌سپارند. همان‌گونه که در ازدواج زال با رودابه، سام به دلیل خصومت دیرینه توران و ایران مخالفت می‌کرد، در حماسه‌هایاواثا نیز نوکومیس با این ازدواج مخالف است، اما هایاواثا با ارمغانی از آشتی و صلح، نظر او را جلب می‌کند. این پیوند عامل اتحاد میان قبایل سرخ‌پوست «اوجیبوه» و «داکوتا» می‌شود و مینه‌هاها با وجود ریشه‌های جنگی قبیله‌اش، عشق را بر کینه ترجیح می‌دهد. با این حال، چنین پیمانی همواره بر بستری ناپایدار بسته می‌شود؛ خاطره زخم‌های جنگی و بی‌اعتمادی تاریخی می‌تواند هم در دل قبیله عروس و هم در قبیله داماد شکاف‌هایی پنهان ایجاد کند. پیوندی که به الهام از رؤیا آغاز شده است، در برابر فشارهای واقعی سیاست قبیله‌ای و رقابت برای منابع، ممکن است شکننده شود. حتی هدایای طبیعی که نماد وفاداری و وحدت‌اند، می‌توانند از سوی مخالفان این ازدواج به‌عنوان نشانه‌ای از تسلیم یا تضعیف جایگاه قبیله تعبیر شوند. به این ترتیب، هر چند وصلت هایاواثا و مینه‌هاها صلح را می‌آورد، اما همواره سایه احتمال بازگشت دشمنی و شعله‌ور شدن دوباره آتش نزاع بر سر این صلح گسترده است.

سپس نوکومیس پیر با جدیت گفت: دختری بی‌کار به اینجا نیاورید، زنی بی‌فایده به اینجا نیاورید.
Gravely then said old Nokomis: Bring not here an idle maiden, Bring not here a useless woman
دستان بی‌مهارت، پاهای بی‌میل؛ همسری بیاورید با انگشتان چابک، قلب و دستی که با هم حرکت می‌کنند،
Hands unskilful, feet unwilling; Bring a wife with nimble fingers, Heart and hand that move
پاهایی که با میل به دنبال کارها می‌روند.
together, Feet that run on willing errands

(Langfellow, 1890: 72)

نو کومیس نماینده جامعه‌ای قبیله‌ای و روستایی است که ارزش‌های سنتی و ارتباط نزدیک با طبیعت در آن اهمیت دارد. او به نقش زنان در جمع‌آوری غذا و حفظ تعادل زیست‌محیطی توجه می‌کند و ازدواج مینه و هایاوانا را از منظر تأثیر آن بر توازن اجتماعی و طبیعی می‌سنجد. در مقابل، منوچهر و سام در شاهنامه نمایندگان قدرت سیاسی و نظام پهلوانی‌اند و تصمیم‌هایشان را بر اساس مصلحت کشور، حفظ اعتبار پهلوانی و ثبات سیاسی می‌گیرند؛ بنابراین ازدواج زال و رودابه را از زاویه پیامدهای سیاسی و اجتماعی آن ارزیابی می‌کنند. این تفاوت نگرش به ساختار اجتماعی دو جامعه نیز مربوط است: جامعه نو کومیس ساختاری قبیله‌ای و کمتر متمرکز دارد که در آن حفظ تعادل منابع و نقش‌های اجتماعی مهم است؛ در حالی که جامعه منوچهر و سام ساختاری متمرکزتر دارد و حفظ قدرت و ثبات سیاسی در اولویت قرار می‌گیرد. در هر دو جامعه، زنان نقش مهمی در اقتصاد و فرهنگ دارند، اما در جهان شاهنامه این نقش بیشتر به حوزه خانه محدود شده است. با این حال، ازدواج در هر دو فرهنگ فراتر از یک پیوند شخصی است و کارکردی اجتماعی و فرهنگی دارد. در شاهنامه، پیوند زال و رودابه با نمادهای طبیعی مانند کوه، سیمرغ و گیاهان دارویی همراه است و مرزهای سیاسی و خانوادگی را درهم می‌شکند. در فرهنگ نو کومیس نیز ازدواج با آیین‌های مرتبط با طبیعت، مانند رودها و جنگل‌ها، پیوند دارد و به حفظ فرهنگ و تقویت رابطه انسان با محیط طبیعی کمک می‌کند؛ رابطه‌ای که برای تداوم هویت و بقای جامعه اهمیت دارد.

نتیجه

بررسی تطبیقی نقش طبیعت در اسطوره زال و هایاواثا نشان داد که طبیعت در هر دو روایت، حضوری دوگانه و تأثیرگذار دارد؛ از یک سو بستری برای مرگ و فنا، مانند مرگ دوستان هایاواثا (چییبوس و کوازیند و مرگ مینه‌هاها) و از سوی دیگر سرچشمه‌ای برای تعالی معنوی و رستگاری. زال با پرورش در دامان سیمرغ، به حکمت و آگاهی برتر دست می‌یابد و پرورش او در سایه حضور سیمرغ معنایی تازه می‌یابد؛ به نحوی که پیوند او با طبیعت، هم تهدید و هم نجات را در خود جای داده است. در سوی دیگر، هایاواثا نیز با بهره‌گیری از نیروهای طبیعت و پیوند با عناصر طبیعی نه تنها به وحدت و آموزش می‌رسد، بلکه سرانجام در دل طبیعت محو می‌گردد و به صورتی نمادین، به چرخه جاودان حیات بازمی‌گردد. این دوگانگی نقش طبیعت، بازتابی از نگرش‌های فرهنگی هر قوم است. در شاهنامه فردوسی، طبیعت قدرتی رازآلود، گاه تهدیدآمیز و گاه نجات‌بخش دارد که مناسبات انسان با جهان را با نوعی بیم و امید همراه می‌کند؛ حال آنکه در اسطوره هایاواثا، طبیعت بیشتر چهره‌ای بخشنده، حامی، منبع غذا و وحدت‌آفرین دارد که انسان در ارتباط با آن به کمال و صلح می‌رسد. با این حال، در هر دو اسطوره، تعالی انسان تنها از مسیر مواجهه عمیق و احترام‌آمیز با جهان طبیعی ممکن می‌شود. بررسی تطبیقی اسطوره زال و هایاواثا نشان می‌دهد که طبیعت در هر دو روایت، ماهیتی دوگانه دارد و همزمان عامل بالندگی و تهدید به شمار می‌آید. در ماجرای زال، طبیعت در آغاز به صورت کوهستانی سرد و بی‌رحم جلوه می‌کند که نوجوانی نوزاد را در معرض نابودی قرار می‌دهد، اما همان بستر خطر با ظهور سیمرغ دگرگون می‌شود و به مأمنی امن و آموزنده بدل می‌گردد. سیمرغ که نماد عقل کل و معرفت است، زال را نه تنها از مرگ می‌رهاند بلکه او را به مرتبه‌ای از خرد و قدرت فراانسانی می‌رساند؛ پیوندی که طبیعت را به راهبری معنوی و پلی به سوی وحدت با هستی تبدیل می‌کند. در سوی دیگر، هایاواثا نیز در ارتباطی ژرف با نیروهای طبیعی، زبان گیاهان و حیوانات را درمی‌یابد و از آن برای ایجاد اتحاد و آموزش بهره می‌گیرد. او در پایان، با شنیدن صدای آب‌ها و بادها، آرام و باشکوه قایقش را به سوی افق می‌راند و به صورت نمادین به وحدت کیهانی بازمی‌گردد؛ حرکتی که بیش از مرگ، یادآور تعالی روحی و بازگشت به اصل است. با این حال، رخدادهای تراژیک در هر دو روایت بر وجه تهدیدکننده و فناپذیرکننده طبیعت نیز تأکید می‌گذارند. در داستان زال، خطر اولیه رهاشدن در کوهستان یادآور خصومت بالقوه محیط طبیعی با حیات است و در افسانه هایاواثا، مرگ دوستان نزدیکش مانند چییبوس و کوازیند و در نهایت مرگ مینه‌هاها بر اثر بیماری و خشکسالی، چهره‌ای تلخ از طبیعت را به نمایش می‌گذارد. این تجربه‌ها نشان می‌دهند که طبیعت می‌تواند هم حامی و مأمن باشد و هم عاملی برای فقدان و تغییرناپذیری مرگ. در فرهنگ ایرانی شاهنامه، این دوگانگی در قالب قدرتی رازآلود و سرنوشت‌ساز بازتاب می‌یابد که انسان ناگزیر است با آن درگیر شود؛ در مقابل، فرهنگ بومیان آمریکا رابطه‌ای صلح‌آمیزتر و بازگشت‌پذیرتر با طبیعت ترسیم می‌کند، جایی که مرگ بخشی از چرخه احترام‌آمیز و جاودانه حیات به شمار می‌آید. در هر دو، مواجهه عمیق و احترام‌آمیز با جهان طبیعی شرط لازم برای دستیابی قهرمان به کمال و جاودانگی است.

تعارض منافع

بنا بر اظهار نویسنده، این پژوهش فاقد هر گونه تعارض منافع است.

منابع و مآخذ

- دادور، ابوالقاسم؛ روزبهانی، رویا. (۱۳۹۸). «بازتاب طبیعت در گستره اساطیر ایران». جلوه هنر. دوره ۱۱. شماره ۱. صص: ۶۳-۷۲.
- دورکیم، امیل. (۱۳۹۶). صور بنیانی حیات دینی. ترجمه باقر پرهام. چاپ ششم. تهران: مرکز.
- راس کویلر، الیزابت. (۱۳۸۳). درباره مرگ و مردن. ترجمه نجف دریابندری. تهران: کارنامه.
- شمیسا، سیروس. (۱۴۰۱). اساطیر و اساطیرواره‌ها. چاپ سوم. تهران: هرمس.
- شهروی، سعید و همکاران. (۱۴۰۰). «بررسی تطبیقی شخصیت زال و ایندره در شاهنامه و ریگ ودا». پژوهشنامه ادب حماسی. شماره ۱۷. صص: ۱۶۷-۱۴۷.
- فردوسی، ابوالقاسم. (۱۳۹۳). شاهنامه. تصحیح جلال خالقی مطلق. ۴ جلد. تهران: سخن.
- مختاری، محمد. (۱۳۶۸). اسطوره زال. تهران: آگاه.
- نوری، علی؛ کرمانشاهی، مرتضی. (۱۴۰۲). «چاره‌گری پیران فرزانه در بخش اسطوره‌ای شاهنامه». ادبیات پهلوانی. سال ۱. شماره ۱. صص: ۲۰۲-۱۸۵.
- واحد دوست، مهوش. (۱۳۷۹). نهادینه‌های اساطیری در شاهنامه فردوسی. تهران: سروش.
- کوشش، رحیم؛ کفاشی، امیررضا. (۱۳۹۰). «بررسی تطبیقی نمادینگی عناصر طبیعت در شاهنامه». ادبیات عرفانی و اسطوره‌شناسی. شماره ۲۴. دوره ۷. صص: ۱۵۱-۱۲۳.
- یاسمی، رشید. (۱۳۱۳). «عشق و مناعت در شاهنامه». شاهنامه پژوهی. شماره ۵ و ۶. صص: ۵۲۸-۵۲۴.
- یالوم، اروین. (۱۳۸۱). وقتی نیچه گریست. ترجمه سیده حبیب. تهران: قطره.
- Campbell, J. (1984). *Myths to live*. All rights reserved. Copy right © 1972 by Joseph Campbell. from the publisher. For information address: Viking Penguin Inc.,40 W. 23rd Street, New York, N.Y. 10010
- Campbell, J. (1991). *The power of myth*. Anchor Books. Published by Princeton University Press, William Street, Princeton, New Jersey.
- Campbell, J. (2004). *The hero with a thousand faces*. opyright © 2002 by Princeton University Press Published by Princeton University Press, William Street, Princeton, New Jersey 08540.
- Frazer, J. G. (1994). *The golden bough: A study in magic and religion* (A new abridgment from the 2nd and 3rd eds.). Oxford University Press.
- Gone, J. P. (2004). *Mental health services for Native Americans in the 21st century United States*. Professional Psychology: Research and Practice, 35 (1), 10–18. <https://doi.org/10.1037/0735-7028.35.1.10>
- Heidegger, M. (1962). *Being and time* (J. Macquarrie & E. Robinson, Trans.). Harper & Row.
- Homer. (1990). *The Iliad* (R. Fagles, Trans.). Penguin Classics.
- Jansen, M., & Gabina, A. (2017). *Time and the ancestors: Aztec and Mixtec ritual art*. Brill.
- Keegan, J. (1994). *A history of warfare*. Vintage Books.
- Langfellow, H. W. (1890). *The song of Hiawatha*. Houghton, Mifflin and Company.
- Prigogine, I., & Stengers, I. (1984). *Order out of chaos: Man's new dialogue with nature*. Bantam Books.
- Vyasa. (2009). *The Mahabharata* (J. D. Smith, Ed. & Trans.). Penguin Classics.

References

- Campbell, J. (1984). *Myths to live*. All rights reserved. Copy right © 1972 by Joseph Campbell. from the publisher. For information address: Viking Penguin Inc.,40 W. 23rd Street, New York, N.Y. 10010
- Campbell, J. (1991). *The power of myth*. Anchor Books. Published by Princeton University Press, William Street, Princeton, New Jersey.
- Campbell, J. (2004). *The hero with a thousand faces*. opyright © 2002 by Princeton University Press Published by Princeton University Press, William Street, Princeton, New Jersey 08540.
- Dadvar, A., & Roozbehani, R. (2019). *Reflection of nature in the realm of Iranian myths. Jelveh-ye Honar*, 11(1), 63–72. [In Persian]
- Durkheim, E. (2017). *The elementary forms of religious life* (B. Parham, Trans., 6th ed.). Tehran: Markaz. [In Persian]

- Ferdowsi, A. (2014). *Shahnameh* (J. Khaleghi-Motlagh, Ed., 4 vols.). Tehran: Sokhan. [In Persian]
- Frazer, J. G. (1994). *The golden bough: A study in magic and religion* (A new abridgment from the 2nd and 3rd eds.). Oxford University Press.
- Gone, J. P. (2004). Mental health services for Native Americans in the 21st century United States. *Professional Psychology: Research and Practice*, 35 (1), 10–18. <https://doi.org/10.1037/0735-7028.35.1.10> [In Persian]
- Heidegger, M. (1962). *Being and time* (J. Macquarrie & E. Robinson, Trans.). Harper & Row.
- Homer. (1990). *The Iliad* (R. Fagles, Trans.). Penguin Classics.
- Jansen, M., & Gabina, A. (2017). *Time and the ancestors: Aztec and Mixtec ritual art*. Brill.
- Keegan, J. (1994). *A history of warfare*. Vintage Books.
- Koushesh, R., & Kaffashi, A. R. (2011). A comparative symbolic study of natural elements in the Shahnameh. *Mystical and Mythological Literature*, 7(24), 123–151. [In Persian]
- Kübler-Ross, E. (2004). *On death and dying* (N. Daryabandari, Trans.). Tehran: Karnameh. [In Persian]
- Langfellow, H. W. (1890). *The song of Hiawatha*. Houghton, Mifflin and Company.
- Mokhtari, M. (1989). *The myth of Zal*. Tehran: Agah. [In Persian]
- Nouri, A., & Kermanshahi, M. (2023). The rimedies of the old and wise men in the mythical portion of Shahname. *Heroic Literature*, (1), 185–202. [In Persian]
- Prigogine, I., & Stengers, I. (1984). *Order out of chaos: Man's new dialogue with nature*. Bantam Books.
- Shahrouyi, S. & et al. (2021). A comparative study of the characters of Zal and Indra in the Shahnameh and the Rigveda. *Journal of Epic Literature Studies*, (17), 147–167. [In Persian]
- Shamisa, S. (2022). *Myths and mythological motifs* (3rd ed.). Tehran: Hermes. [In Persian]
- Vaheddoust, M. (2000). *Mythical archetypes in Ferdowsi's Shahnameh*. Tehran: Soroush. [In Persian]
- Vyasa. (2009). *The Mahabharata* (J. D. Smith, Ed. & Trans.). Penguin Classics.
- Yaloom, I. (2002). *When Nietzsche wept* (S. Habib, Trans.). Tehran: Ghatré. [In Persian]
- Yasemi, R. (1934). Love and dignity in the Shahnameh. *Shahnameh Studies*, (5–6), 524–528. [In Persian]